

Alle sancties mogen alleen of in combinatie met andere sanctie(s) worden opgelegd.

oorwaardelijke veroordeling: art. 14a-14c Sr.

trafmaat: algemene minima (1 dag; 3 euro); specifieke maxima.

en het commune strafrecht, bijvoorbeeld in het jeugdstrafrecht, bestaan er nog andere sancties (art. 77f e.v. Sr, WED).

20 Internationaal recht

1 Inleiding

Tot dusverre is het recht dat van toepassing is binnen de nationale staat aan de orde geweest.

Hoe nationale staten zich ten opzichte van elkaar behoren te gedragen vinden we niet terug in het nationale recht. Toch wordt ook de verhouding van staten onderling beheerst door recht. Dit recht noemen we internationaal recht, of – meer klassiek – volkenrecht.

Wat wij kortweg internationaal recht noemen, wordt ook wel als internationaal publiekrecht aangeduid. Daardoor wordt de centrale rol van staten in het internationale recht onderstreept. Ook wordt het onderscheid met het internationaal privaatrecht benadrukt. Internationaal privaatrecht is echter geen internationaal recht, maar nationaal recht dat betrekking heeft op internationale feiten (bijvoorbeeld de erkenning van een in Marokko gesloten huwelijk door de Nederlandse rechter). Internationaal recht geldt binnen de internationale samenleving. Prominent aanwezig zijn daarin de staten. Er zijn er op het ogenblik meer dan 190. Daarnaast verschijnen er steeds meer internationale organisaties op het toneel. Verder zijn er nog andere actoren, zoals bevrijdingsbewegingen en multinationals. Ten slotte krijgt het individu steeds meer een eigen plaats binnen de internationale samenleving als subject van het internationale recht.

Het recht dat betrekking heeft op de internationale organisaties maakt gelet op zijn oorsprong (verdragen) deel uit van het internationale recht. Het heeft langzamerhand zozeer een eigen karakter gekregen dat het als een afzonderlijk rechtsgebied wordt bestudeerd: het recht der internationale organisaties. In het volgende hoofdstuk komen we daarop terug.

2 De internationale samenleving: soevereiniteit en interdependentie

De internationale rechtsorde verschilt van de nationale rechtsorde.

In de nationale samenleving bestaat er een centrale gezagsorganisatie, de staat. De vorming en de handhaving van het recht zijn toevertrouwd aan een aantal onderling verbonden instellingen. Zij houden zich bezig met wetgeving, bestuur en rechtspraak. Burgers zijn daaraan onderworpen. De staatsorganen beschikken over dwangmiddelen om zo nodig tegen de wil van de burgers de door het recht opgelegde verplichtingen te kunnen afdwingen.

2.1 Soevereiniteit

De staten zijn soeverein. Dat wil zeggen dat zij juridisch in beginsel niet aan een hoger gezag onderworpen zijn. In juridische zin zijn de staten dan ook aan elkaar gelijk. Staten zijn in beginsel gevrijwaard van inmenging in de binnenlandse aangelegenheden door andere staten of internationale organisaties. Zij zijn, binnen de voor het internationale recht gestelde grenzen, gerechtigd hun eigen beleid te bepalen. Vergelijk in dit verband artikel 2 lid 1 Handvest van de Verenigde Naties:

De Organisatie is gegrond op het beginsel van de soevereine gelijkheid van al haar Leden.

2. Kenmerken van de internationale samenleving

een belangrijk kenmerk van de internationale samenleving is dat een centrale zagsorganisatie, die verantwoordelijk is voor de vorming en de handhaving van het recht, ontbreekt. De staten zijn zelf verantwoordelijk voor de vorming en de handhaving van het recht.

Verantwoordelijkheid

het feit dat staten in beginsel zelf verantwoordelijk zijn voor de vorming en de handhaving van het recht wil overigens niet zeggen dat zij zich daarbij alles kunnen veroorloven.

ij de vorming van het recht zijn zij gebonden aan reeds bestaande verplichtingen. overendien mogen zij niet afwijken van het dwingende volkenrecht, het *ius cogens* lit omvat bijvoorbeeld het verbod van agressie, slavernij en kolonialisme). Artikel 3 van het Weens Verdragenverdrag bepaalt dat een verdrag dat in strijd is met het *s cogens* nietig is.

Handhaving

oor wat de handhaving van het recht betreft is het belangrijk om vast stellingen dat, tegenstelling tot wat in het verleden gold, naar huidig internationaal recht het gebruik van geweld door staten in beginsel uitgesloten is (art. 2 lid 4 VN-Handvest). e verschrikkingen van de beide wereldoorlogen hebben geleid tot het besef dat rlog niet als een aanvaardbaar middel tot het behartigen van internationale poli- ke belangen beschouwd mag worden. Alleen in uitzonderingsgevallen zijn sta- a nog gerechtigd om door middel van geweld het recht te handhaven. In de rste plaats gaat het daarbij om het gebruik van geweld met toestemming van de iligheidstraad van de VN in het kader van de handhaving van de internationale ede en veiligheid (art. 39-42 VN-Handvest). Daarop komen we in het vervolg g terug. Verder behouden staten krachtens artikel 51 VN-Handvest het recht op ividuele of collectieve zelfverdediging. Dit recht van Koeweit en zijn bondgeno- 1 werd bijvoorbeeld uitdrukkelijk erkend door de Veiligheidsraad na de inval van k in Koeweit in augustus 1990. Een derde uitzondering op het geweldsverbod is wapende interventie om een cinde te maken aan ernstige en massale schending a mensenrechten, ook al is de staat die ingrijpt zelf geen slachtoffer van agressie. t wordt een humanitaire interventie genoemd.

Voorbeeld

Tanzania viel in 1979 Oeganda binnen om een einde te maken aan het schrikbewind van dicta- tor Amin. Een ander geval is het militaire optreden van tien NAVO-lidstaten tegen de Federale Republiek Joegoslavië, dat in 1999 plaatsvond in verband met ernstige schendingen van de rechten van de mens in Kosovo. De internationaalrechtelijke toelaatbaarheid van deze derde uitzondering is omstreden, zoals bleek uit de afkeurende reacties van belangrijke staten als Rusland, China en India naar aanleiding van deze actie.

Niet alleen het gebruik van geweld, maar ook het hanteren door staten van andere middelen om het recht te handhaven, is door het internationale recht genormeerd. Zo is bijvoorbeeld het nemen van represaillemaatregelen (het niet nakomen van een verplichting jegens een staat die zichzelf heeft schuldig gemaakt aan een schen- ding van internationaal recht) gebonden aan de eis van proportionaliteit. Om maar een (theoretisch) voorbeeld te noemen: het in strijd met een internationaalrechtel- ijke verplichting niet-toelaten van een Belgisch onderdaan in Nederland mag door België niet beantwoord worden door het verwijderen van alle Nederlanders van Belgisch grondgebied.

Interdependent

Dát er sprake is van recht dat geldt in het verkeer tussen soevereine staten heeft te maken met het feit dat deze staten niet alleen soeverein zijn, maar ook inter- dependent. Zij hebben met elkaar te maken en zijn voor het bevorderen van een vreedzaam en welvarend samenleven van hun burgers van elkaar afhankelijk. In deze tijd zien wij een sterke groei van internationale contacten. Deze hebben mede betrekking op een toenemend aantal problemen met een grensoverschrijdend karakter (denk bijvoorbeeld aan het milieu). Het belang van het internationale recht neemt daardoor sterk toe. Staten zijn vrij hun soevereiniteit aan banden te leggen. Zij doen dat op steeds meer terreinen door het tot stand brengen van inter- nationale regels. Voorheen ging het in het internationale recht vooral om zaken als de bescherming van diplomatieke vertegenwoordigers en onderdanen van andere staten in het algemeen, de doorvaart in de territoriale wateren, het toepasselijke recht in een gewapend conflict, enzovoort. Deze terreinen zijn overigens nog steeds van groot belang.

Voorbeeld

Voor het onderhouden van contacten tussen staten op politiek, economisch, sociaal en cul- tureel gebied is de aanwezigheid van vertegenwoordigers van een staat in andere staten essentieel. Van oudsher worden zij beschermd door het internationaal gewoonterecht. Thans zijn er op dit gebied ook verdragen tot stand gekomen, die door vele staten aanvaard zijn. De betekenis van dit deel van het internationale recht stond centraal in het conflict tussen de Verenigde Staten en Iran naar aanleiding van de bezetting van de Amerikaanse ambassade in Teheran in 1979. Het Internationaal Gerechtshof concludeerde in een uitspraak van 24 me 1980 dat Iran zich had schuldig gemaakt aan een schending van internationaal recht door niet op te treden tegen deze bezetting en de gijzeling van – onder anderen – Amerikaanse diplo- maten (ICJ Reports 1980, p. 3).

tegenwoordig zijn ook de behandeling van de eigen onderdanen (mensenrechten), de productaanpakelijkheid, het landbouwbeleid, aspecten van het omroepbeleid en nog vele andere gebieden voorwerp van internationale regelingen. De mensenrechten komen in hoofdstuk 22 nog uitvoerig aan de orde.

Belangrijk is ook het internationaal milieurecht. De zorgelijke ontwikkelingen die zich wereldwijd in het natuurlijke leefmilieu voordoen, onderstrepen het belang van internationaalrechtelijke regelingen. Het nationale recht is geen adequaat instrument om de problemen aan te pakken. Vervuild water of vervuilde lucht worden geen halt bij staatsgrenzen. Sommige problemen hebben zelfs een wereldwijd karakter. Men denke bijvoorbeeld aan de aantasting van de ozonlaag of aan de bedreiging van ecosystemen.

Voorbeeld

Er zijn inmiddels talrijke internationaalrechtelijke regelingen op dit gebied, zoals het Biodiversiteitsverdrag van 1992. Doel hiervan is de bescherming van de soortenrijkdom van levende organismen, alsmede het bevorderen van een verantwoord gebruik van die organismen. Zowel op de inhoud als op het betrekkelijk zwakke internationale handhavingsmechanisme van dit verdrag is kritiek geleverd. Het illustreert echter een ontwikkeling naar internationaalrechtelijke bemoedens met zaken die tot voor kort geheel binnen het bereik van het nationale recht vielen.

Een recent voorbeeld is het in 2005 in werking getreden Kyoto Protocol bij het VN-klimaatverdrag (1992). Het beoogt de uitstoot van broeikasgassen tegen te gaan. Over het vervolg op het Kyoto Protocol is in december 2009 onderhandeld in Kopenhagen, zonder dat het daar tot een bindend akkoord kwam. Tijdens een klimaatop in Durban is eind 2011 overeenstemming bereikt over de verlenging van het Kyoto Protocol en over de noodzaak in 2015 een nieuw klimaatverdrag tot stand te brengen.

Subjecten van internationaal recht

Zelke personen of organisaties onlenen rechten en/of plichten aan het internationaal recht? In de nationale rechtsorde denken we in de eerste plaats aan natuurlijke personen (mensen) en rechtspersonen (zoals verenigingen en stichtingen) als drager in rechten en plichten. Zij subjecten van internationaal recht moet in de eerste plaats gedacht worden aan staten. Daarnaast zijn internationale organisaties en tot op zekere hoogte ook individuen als zodanig te beschouwen. Ook ondernemingen, bevrijdingsbewegingen en de Heilige Stoel worden wel als subject van internationaal recht beschouwd. Zij blijven hier verder buiten beschouwing.

1 Staten

De vraag is nu welke entiteiten als staat kunnen worden aangeduid. In het internationale recht worden daartoe (cumulatief) drie onderling gerelateerde criteria gehanteerd. Er moet sprake zijn van:

- een territorium,
- bevoegd door een bevolking,
- die onderworpen is aan een effectief gezag.

De criteria zijn soms discutabel voor bestaande en...

In de eerste plaats een bepaald territorium. De term 'staat' verwijst naar een bepaald gebied. Een internationale oliemaatschappij als Shell is dan ook geen staat: een territorium ontbreekt. Over de omvang van het territorium zegt het internationale recht niets. Zowel Liechtenstein als Canada wordt als staat aangemerkt.

Het tweede vereiste is een bevolking, die op dat territorium woont. Over de omvang van de bevolking wordt niets bepaald in het internationale recht. We zien dan ook dat er staten zijn met meer dan een miljard inwoners (Volksrepubliek China), maar ook met enkele duizenden (San Marino). Een derde vereiste is de aanwezigheid van een effectief gezag dat over de bevolking op dat territorium wordt uitgeoefend. Het gaat om een gezagsuitoefening die zich als het hoogste juridische gezag over de bevolking manifesteert. Men spreekt dan ook over soevereiniteit.

Voorbeeld

Onderdelen van staten kunnen een grote mate van autonomie kennen, die zich kan manifesteren in een eigen rechtssysteem. In Schotland wijkt zowel het strafrecht als het burgerlijk recht af van dat van andere delen van het Verenigd Koninkrijk. Ook is een eigen Schots parlement in het leven geroepen. Niettemin blijft Schotland onderworpen aan de centrale overheid van het Verenigd Koninkrijk als zodanig. Het is daarom geen zelfstandige staat.

Het hoogste gezag over een bevolking op een territorium moet, zoals gezegd, ook effectief zijn, wil er sprake zijn van een staat in internationaalrechtelijke zin. Het moet in staat zijn zich daadwerkelijk te laten gelden. Effectief gezag is met andere woorden gelegitimeerde macht die werkzaam is.

Voorbeeld

Op basis van dit criterium was de rechtbank te 's-Gravenhage in 1980 van oordeel dat de (toenmalige) Democratische Republiek Oost-Timor niet als staat kon gelden.

Rb. 's-Gravenhage 21 februari 1980, *Oost-Timor (Elementair Internationaal recht 1996, p. 30)*. Op 28 november 1975 had de bevrijdingsbeweging 'Fretilin' op Oost-Timor de onafhankelijkheid van deze voormalige Portugese kolonie onder de naam Democratische Republiek Oost-Timor uitgeroepen. Op 7 december 1975 werd het eilandgedeelte bezet door Indonesische troepen. Het effectieve gezag was sindsdien geheel in handen van de Indonesische overheid. De Democratische Republiek Oost-Timor stelde een procedure in tegen de Staat der Nederlanden om te bewerkstelligen dat deze de exportvergunning voor twee voor Indonesië bestemde korvetten zou intrekken. De Staat der Nederlanden betwistte het bestaan van de Republiek als staat.

Daarom treft overvoog de rechtbank: (...) dat deze vraag naar huidige rechtsopvattingen (...) moet worden beoordeeld door de rechter (...) uitsluitend op grond van de feitelijke criteria die in het volkenrecht voor he bestaan van een staat worden aangelegd. (...) Voor wat betreft de huidige toestand, of die ten tijde van het uitbrengen van de dagvaarding, gaan eisers er derhalve blijkbaar van uit - mé gedaagde - dat de macht in het gebied Oost-Timor geheel in handen is van de Indonesische overheid, behoudens wellicht het optreden van groepen Fretilin-aanhangers, en dat aldus géén effectief en stabiel gezag door de gepretendeerde staat wordt uitgeoefend.

Dientengevoige moet de rechtbank vaststellen dat ten tijde van de dagvaarding niet was voldaan, en ook thans niet wordt voldaan aan de feitelijke vereisten die de geproclameerde republiek tot een staat zouden maken.¹ In 2002 is Oost-Timor onafhankelijk geworden.

uning

t het bestaan van een staat als subject van internationaal recht is niet vereist leze staat erkend is door andere staten. In de zojuist geciteerde uitspraak van echbank 's-Gravenhage had deze voorgegesteld dat voor het bestaan van de blic als staat niet beslissend is dat Nederland en vrijwel de gehele volkeren-enschap deze staat niet hebben erkend².

ning van een staat is uitdrukking van de bereidheid met die staat betrekkin- aan te gaan. Erkenning van staten is een politiek besluit met bepaalde juridi- gevolgen. Niet-erkenning van een staat door een regering wil niet zeggen dat -staan van die staat genegeerd kan worden.

Voorbeeld

een voorbeeld van een staat die slechts door een deel van de andere staten is erkend is Kosovo, dat zich in 2008 onafhankelijk verklaarde. Tegen de negentig andere staten hebben leze Balkanrepubliek inmiddels erkend.

Internationale organisaties

t staten zien we sinds de vorige eeuw internationale organisaties op het toneelijnen.

voorbeeld

de Centrale Commissie voor de Rijnvaart, opgericht in 1815, is een van de oudste interna- ionale organisaties. Thans zijn er meer dan 250 internationale organisaties op allerlei gebied: le Benelux, de Wereldpostunie, de NAVO enzovoort. In het volgende hoofdstuk wordt een antal organisaties, die voor Nederland bijzonder belangrijk zijn, nader belicht.

ternationale organisaties als subject van internationaal recht denken we aan staten op basis van verdragen in het leven geroepen organisaties. Zij worden el *gouvernementele organisaties* genoemd, terwijl onze Grondwet spreekt van rechtelijke organisaties (art. 92 Gw).

ationale organisaties moeten onderscheiden worden van organisaties die door ulieren of particuliere instellingen uit verschillende landen in het leven geroe- jn, zoals Amnesty International, Greenpeace of Artsen zonder Grenzen. Deze n wel aangeduid als *non-gouvernementele organisaties (NGO's)*. ternationale rechtspersoonlijkheid van internationale organisaties is soms iet opgenomen in het oprichtingsverdrag.

voorbeeld

o bepaalt artikel 4 lid 1 van het Statuut inzake het Internationaal Strafhof: 'Het Hof bezit ternationale rechtspersoonlijkheid.'

Vaak is de internationale rechtspersoonlijkheid niet uitdrukkelijk vastgelegd, maar kan zij afgeleid worden uit de taken en bevoegdheden die de verdragsstaten aan de organisatie hebben toevertrouwd. De rechtspersoonlijkheid van internationale organisaties is functioneel bepaald. Zij is beperkt tot de taken die de oprichters aan de organisatie hebben meegegeven.

Ten aanzien van de Verenigde Naties overwoog het Internationaal Gerechtshof in de Reparations for Injuries-zaak (IGH 11 april 1949, ICJ Reports 1949, p. 180) het volgende: 'Whereas a State possesses the totality of international rights and duties recognized by international law, the rights and duties of an entity as the Organization must depend upon its purposes and functions (...).'

3.3 Individuen

Aanvankelijk gold het internationale recht vooral tussen staten. Later kwamen daar de internationale organisaties bij. Van nog recentere datum is de verschijning van het individu als subject van internationaal recht.

Individen kunnen zowel verplichtingen als rechten aan het internationale recht ontlenen. Ook kunnen ze voor de rechter gedaagd en veroordeeld worden.

Voorbeeld

Na de Tweede Wereldoorlog vond in Neurenberg en Tokio de berechting van oorlogsmisdadi- gers plaats. Een meer recent voorbeeld in dezelfde lijn is het in 1993 door de Veiligheidsraad van de VN opgerichte en te 's-Gravenhage gevestigde Internationale Tribunaal voor de berech- ting van de plegers van ernstige misdrijven in het voormalige Joegoslavië. Zij worden met andere woorden wegens de schending van het internationale recht individueel aansprakelijk gehouden.

In 1994 werd door de Veiligheidsraad van de VN een soortgelijk Internationaal Tribunaal voor Rwanda opgericht, teneinde degenen die verantwoordelijk zijn voor de genocide en andere gruwelijkheden in Rwanda te berechten.

De tribunalen van Neurenberg en Tokio alsmede die met betrekking tot het voor- malig Joegoslavië en Rwanda hebben een ad hoc karakter. Zij zijn in het leven geroepen met het oog op acute (nood)situaties.

Reeds lang bestonden er in het kader van de VN ideeën om in plaats van tijdelijke rechterlijke instanties te komen tot een permanent internationaal strafrechtelijk gerechtshof, dat bevoegd is om schendingen van het internationaal recht begaan door individuen te berechten. Zodoende kan elke schijn van het na een gewapend conflict toepassen van 'overwinnaarsrecht' vermeden worden. Het is te verwach- ten dat het gezag van een dergelijk gerechtshof daardoor alleen maar toeneemt. Inmiddels is tijdens een internationale conferentie, die in 1998 in Rome werd gehouden, overeenstemming bereikt over het in het leven roepen van een per- manent internationaal straffhof. Dit hof is bevoegd om te oordelen over genocide (volkerenmoord), misdrijven tegen de mensheid, oorlogsmisdrijven en het misdrijf agressie. Hoewel de jurisdictie van dit hof nog aan allerlei beperkingen is onder- worpen, kan toch worden gesproken van een belangrijke nieuwe ontwikkeling ten aanzien van de erkenning van het individu als subject van internationaal recht.

Om een indruk te geven van de zaken waarmee het Internationaal Strafhof zich gaat bezighouden, citeren we de omschrijving van de misdrijven tegen de menselijkheid, die is opgenomen in artikel 7 lid 1 van het Statuut:

- For the purpose of this Statute, "crime against humanity" means any of the following acts when committed as part of a widespread or systematic attack directed against any civilian population, with knowledge of the attack:
- a) Murder;
  - b) *Extirpation*;
  - c) Enslavement;
  - d) Deportation or forcible transfer of population;
  - e) Imprisonment or other severe deprivation of physical liberty in violation of fundamental rules of international law;
  - f) Torture;
  - g) Rape, sexual slavery, enforced prostitution, forced pregnancy, enforced sterilization, or any other form of sexual violence of comparable gravity;
  - h) Persecution against any identifiable group or collectivity on political, racial, ethnic, national, cultural, religious, gender (...), or other grounds that are universally recognized as impermissible under international law, in connection with any act referred to in this paragraph or any crime within the jurisdiction of the Court;
  - i) Enforced disappearance of persons;
  - j) The crime of apartheid;
  - k) Other inhumane acts of a similar character intentionally causing great suffering, or serious injury to body or to mental or physical health.

Het Statuut van het Internationaal Strafhof is op 1 juli 2002 in werking getreden. Ook Nederland is partij bij dit Statuut. De vestigingsplaats van het Internationaal Strafhof is 's-Gravenhage. Op 14 maart 2012 heeft het Internationaal Strafhof zijn eerste uitspraak gedaan in de zaak Lubango. Deze Congolese krijgshoofd werd schuldig bevonden aan het inzetten van kindsoldaten in de gewapende strijd.

Rechten

Het internationale recht kent het individu ook rechten toe. We denken dan met name aan de mensenrechten, die met name sinds de Tweede Wereldoorlog voorwerp van internationale normstelling zijn geworden. In tal van verdragen worden rechten en vrijheden van individuen en groepen van individuen vastgelegd, zoals het recht op leven, het verbod van discriminatie op grond van ras, geslacht en andere gronden, de godsdienstvrijheid, de vrijheid van meningsuiting en het recht op arbeid.

De verdragen beperken zich niet altijd tot het erkennen van deze rechten en daarmee gepaard gaande verplichting van de verdragsluitende partijen (staten) om die rechten in de nationale rechtsorde te realiseren. Zij verlenen soms aan individuen een internationale rechtsingang om eventuele schendingen van hun recht aan te kaarten bij een internationale instantie. Een voorbeeld is het klachtrecht volgens artikel 34 EVRM, op basis waarvan individuen, groepen van individuen en rechts-

personen klachten ('verzoekschriften') kunnen indienen bij het Europees Hof voor de rechten van de mens te Straatsburg (zie hierover verder hoofdstuk 22).

4 Bronnen van internationaal recht

codificatie herkennen regel

Een gezaghebbende opsomming van de bronnen van het internationale recht is te vinden in artikel 38 lid 1 van het Statuut van het Internationaal Gerechtshof (IGH). Het gaat om:

1. internationale verdragen;
2. internationaal gewoonterecht;
3. algemene rechtsbeginselen;
4. jurisprudentie en de doctrine als hulpmiddelen voor het vaststellen van de inhoud van rechtsregels.

Deze laatste zinsnede maakt duidelijk dat het bij jurisprudentie en doctrine gaat om *aanvullende rechtsbronnen*. Zij komen aan bod wanneer het gebruik van een van de andere bronnen geen duidelijke oplossing biedt.

Deze opsomming is echter geen volledig overzicht van de bronnen van het internationale recht. Een belangrijke categorie, de besluiten van internationale organisaties, wordt in het geheel niet genoemd. Natuurlijk is het mogelijk die bij die categorie internationale verdragen onder te brengen. De besluiten van internationale organisaties komen immers tot stand op basis van bij verdrag aan een orgaan van zo'n organisatie verleende bevoegdheid. Voor de duidelijkheid willen we in het navolgende die besluiten toch als aparte categorie behandelen.

Ten slotte worden ook eenzijdige verklaringen van staten, waaruit blijkt dat de betrokken staten de bedoeling hadden zich te binden, wel als aparte bron van internationaal recht aangemerkt. Zo heeft het Internationaal Gerechtshof in 1974 uitgesproken dat Frankrijk juridisch gebonden was aan haar toezegging geen atmosferische kernproeven meer te nemen in het gebied van de Stille Oceaan (IGH 20 december 1974, Nuclear Tests Cases, ICJ Reports 1974, p. 267). Deze rechtsbron wordt hierna niet verder besproken.

4.1 Verdragen

Een belangrijk gedeelte van de internationale rechtsregels is te vinden in verdragen.

De algemene regels van het verdragenrecht zijn neergelegd in het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht. Nederland is sinds 1985 partij bij dit verdrag. Artikel 2 daarvan definieert een verdrag als volgt:

'een internationale overeenkomst in geschrifte tussen staten gesloten en beheerst door het volkenrecht, hetzij nedergelegd in een enkele akte, hetzij in twee of meer samenhangende akten, en ongeacht haar bijzondere benaming.'

Deze omschrijving is niet volledig. Er bestaan ook mondelinge verdragen tussen staten, al zijn zij zeldzaam.

Bovendien is het te beperkt om de term verdrag te reserveren voor overeenkomsten tussen staten.

Ook tussen staten en internationale organisaties kunnen verdragen worden gesloten. Een voorbeeld is een (zetel)overeenkomst tussen de organisatie en de staat waar deze zijn hoofdkwartier heeft, waarin allerlei aspecten van de aanwezigheid van de organisatie in die staat geregeld worden. Ook kunnen internationale organisaties onderling overeenkomsten sluiten (zie bijvoorbeeld art. 63 VN-Handvest). Voor het gemak gaan we uit van verdragen tussen staten.

Verschillende benamingen

Zoals het kopje hierboven al suggereert, zijn er allerlei benamingen waarmee verdragen worden aangeduid. Zo wordt naast de term verdrag ook de term conventie gebruikt. Een ouderwetse aanduiding is tractaat (vergelijk het Tractatenblad, de officiële publicatie waarin de verdragen die voor Nederland van belang zijn, worden gepubliceerd). Verder komen we handvest, akte en statuut tegen als benamingen aan verdragen waaraan men een bijzonder gewicht toekent (niet zozeer juridisch, als wel politiek). Ten slotte zijn er verdragen die als protocol worden aangeduid. Hiermee duiden we in het algemeen op verdragen die een aanpassing van of aanvulling op een ander verdrag zijn, zoals de Additionele Protocollen bij de Geneefse Conventies van 1949 inzake het humanitaire oorlogsrecht (1977).

Indelingen

We kunnen verdragen op verschillende manieren indelen. Als we letten op het aantal verdragspartijen, dan valt er een tweedeling te maken tussen:
bilaterale verdragen, dat wil zeggen verdragen tussen twee staten; en
multilaterale verdragen, dat wil zeggen verdragen waarbij méér dan twee staten partij zijn.

Wanneer we naar het geografische bereik van de verdragen, dan kunnen we onderscheiden tussen:
regionale verdragen; deze zijn bestemd om in een bepaalde 'regio' van de wereld te gelden. Voorbeelden zijn in het verband van de Raad van Europa tot stand gekomen verdragen;
mondiale verdragen; deze beogen in principe een wereldwijde strekking. Denk hierbij aan de in VN-verband tot stand gekomen verdragen.

Verder hangt het daadwerkelijke bereik van de verdragen af van het aantal staten dat de verdragen als bindend heeft aanvaard en voor wie zij in werking zijn getreden.

Sluiting, ondertekening, ratificatie, inwerkingtreding
Over de tekst van een verdrag wordt onderhandeld door vertegenwoordigers van de (eventuele) verdragsluitende partijen.

Voorbeeld

Het Verdrag van de VN inzake het Recht van de Zee van 1982 is tot stand gekomen na een periode van tien jaar onderhandelen tijdens de derde Zee-rechtsconferentie, bijeengeroepen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties.

Gaat het om verdragen die binnen het kader van een internationale organisatie tot stand zijn gekomen, dan wordt over de tekst veelal onderhandeld in één of meer organen van die organisaties.

Voorbeeld

De tekst van tal van verdragen op het gebied van de rechten van de mens is de uitkomst van discussies binnen de (toenmalige) VN-Commissie voor de Rechten van de Mens.

Zijn de onderhandelende partijen het eens over de tekst van het verdrag, dan wordt het verdrag gesloten. Ten blijkke daarvan wordt het verdrag ondertekend of geparafereerd. Ondertekening betekent nog niet dat de staat aan het verdrag gebonden is. Het wil zeggen dat partijen het eens zijn over de tekst van het verdrag.

Een verdrag is pas juridisch verbindend voor een bepaalde staat wanneer de staat het verdrag heeft geratificeerd (bekrachtigd) of op een andere manier tot uitdrukking heeft gebracht dat hij het verdrag als bindend beschouwt en wanneer het verdrag in werking is getreden.

In afwijking van het voorgaande kan bij een verdrag bepaald worden dat voor de juridische verbindendheid de ondertekening van het verdrag voldoende is.

Ratificatie blijkt wanneer de akte van ratificatie wordt neergelegd bij de depositaris; dat is de staat of het internationale orgaan – bijvoorbeeld de Secretaris-Generaal van de VN – aangewezen om akten van ratificatie in ontvangst te nemen.

In de slotbepalingen van een verdrag vinden we hoe een staat zijn aanvaarding van de verbindendheid van het verdrag tot uitdrukking kan brengen.

Blijkens artikel 91 Gw is voor de binding van Nederland aan een verdrag in het algemeen uitdrukkelijke of stilzwijgende goedkeuring van de Staten-Generaal vereist. In de Rijkswet goedkeuring en bekendmaking verdragen wordt een en ander nader geregeld. Tevens is daarin overeenkomstig artikel 91 Gw bepaald in welke gevallen goedkeuring door de Staten-Generaal niet vereist is. Wanneer de goedkeuring verkregen is, kan de akte van ratificatie gedeponeerd worden.

Voor wat betreft het moment waarop een verdrag van kracht wordt, dat wil zeggen de inwerkingtreding van een verdrag, moeten we onderscheiden tussen de internationale inwerkingtreding en nationale inwerkingtreding.

Voor beide geldt dat het verdrag zelf bepaalt onder welke voorwaarden en op welk tijdstip een verdrag in werking treedt.

3 Algemene rechtsbeginselen

3 derde bron van internationaal recht noemt artikel 38 lid 1 van het Statuut van het IGH de door beschaafde naties erkende algemene rechtsbeginselen. Bedoeld worden de algemene rechtsbeginselen erkend door de statengemeenschap. Aan de 'drukking 'beschaafde naties' komt in het huidige tijdsgewricht geen onderscheidende betekenis toe.

Algemene rechtsbeginselen zijn ongeschreven, al kunnen zij wel in een verdrag opgenomen worden. Voor de staten die partij zijn bij dat verdrag, maken zij dan deel uit van het verdragrecht. De afbakening tussen algemene rechtsbeginselen en gewoonrecht is in de praktijk niet altijd even scherp.

Voorbeeld

De toepassing van een algemeen rechtsbeginsel door het Internationaal Gerechtshof vinden we in zijn uitspraak in de *Nuclear Tests Cases*, die betrekking had op Franse kernproeven in de Stille Oceaan. In verband met verklaringen van Franse autoriteiten dat er geen kernproeven in de dampkring meer zouden worden genomen, kwam het beginsel van de goede trouw (good faith) aan de orde. Ten aanzien daarvan overwoog het Hof het volgende:

'One of the basic principles governing the creation and performance of legal obligations, whatever their source, is the principle of good faith. Trust and confidence are inherent in international cooperation, in particular in an age when this cooperation in many fields is becoming increasingly essential. Just as the very rule of *pacta sunt servanda* in the law of treaties is based on good faith, so also is the binding character of an international obligation assumed by unilateral declaration.' (ICJ Reports 1974, p. 268)

Het Hof concludeerde dat Frankrijk gebonden was aan haar unilaterale (eenzijdige) verklaring dat er geen kernproeven in de dampkring meer zouden worden genomen.

Op de herkomst onderscheidt men meestal twee categorieën van algemene rechtsbeginselen. Daarbij moet wel aangerekend worden dat die categorieën elkaar overlappen. De algemene rechtsbeginselen zijn in de eerste plaats de beginselen die aangetroffen worden in de meeste nationale rechtsstelsels.

Voorbeeld

Zo'n beginsel is dat van ongerechtvaardigde verrijking, dat aanspraak geeft op compensatie door degene die verrijkt is (vergelijk art. 6:212 BW).

Daarnaast vallen hieronder beginselen die ontwikkeld zijn in het kader van de internationale rechtsorde.

Voorbeeld

Te denken valt aan het beginsel dat in een gewapend conflict onderscheid gemaakt moet worden tussen combattanten (degenen die aan de strijd deelnemen) en non-combattanten (degenen die dat niet doen). Tegen combattanten is het gebruik van militair geweld in beginsel toegestaan, terwijl non-combattanten in beginsel gevrijwaard moeten blijven van gewapende aanvallen.

4.4 Jurisprudentie

Als aanvullende bron van internationaal recht noemt artikel 38 lid 1 van het Statuut van het IGH onder andere jurisprudentie. Bij jurisprudentie denken we vooral aan uitspraken van internationale rechters. Evenals in het nationale recht geldt in het internationale recht dat rechterlijke uitspraken slechts bindend zijn voor de partijen bij een geschil. Vaak hebben zij echter een verderstrekkende betekenis. Zeker gezien het feit dat de internationale jurisprudentie relatief schaars is, komt hieraan een groot gezag toe. Internationale rechters passen uiteraard het geldende internationale recht toe, maar dragen tegelijkertijd ook sterk bij aan de ontwikkeling daarvan in verband met de snelle veranderingen in de internationale gemeenschap.

Bij internationale rechters denken we in de eerste plaats aan het Internationaal Gerechtshof. Verder noemen we nog het Europees Hof voor de rechten van de mens en het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ EU). Daarnaast zijn er nog andere internationale rechterlijke colleges, die hier niet besproken worden. In het algemeen kan gesteld worden dat de betekenis van internationale rechtspraak de laatste tijd sterk toeneemt.

Het Internationaal Gerechtshof zetelt te 's-Gravenhage en is een van de hoofdonderdelen van de Verenigde Naties. Het Europees Hof voor de rechten van de mens te Straatsburg ziet toe op de naleving van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Het Hof van Justitie van de Europese Unie in Luxemburg is het rechterlijke orgaan van de EU. Op elk van deze rechterlijke colleges komen we in het vervolg terug.

Ook beslissingen van nationale rechters op het gebied van het internationale recht vallen onder deze rechtsbron. Te denken valt bijvoorbeeld aan nationale jurisprudentie op het gebied van staatsimmunititeit (de regels die bepalen dat staten in het algemeen niet aan de rechtsmacht van andere staten onderworpen zijn).

4.5 Doctrine

Artikel 38 lid 1 wijst ook nog de opvattingen van de meest bevoegde schrijvers, de doctrine, aan als aanvullende bron van internationaal recht. Hiervoor bestaat in het nationale recht geen tegenhanger, al spelen ook daar opvattingen van belangrijke schrijvers indirect wel een rol. Deze aanvullende bron heeft alles te maken met het betrekkelijk primitieve karakter van het internationale recht. Waar nog veel onduidelijkheid bestaat over de inhoud van het recht kan aan de hand van de opvattingen van gezaghebbende auteurs wellicht meer licht worden verkregen.

4.6 Besluiten van internationale organisaties

Besluiten van internationale organisaties zijn de besluiten die door organen van die organisaties op grond van hun bevoegdheden zijn genomen. Aan de hand van het verdrag dat ten grondslag ligt aan een organisatie kunnen we vaststellen welke organen bevoegd zijn tot het nemen van besluiten. Bij deze rechtsbron gaat het om besluiten met een juridisch bindend karakter. Organen van internationale organisaties kunnen vaak ook niet-bindende besluiten:

nemen. Of een besluit bindend is, zal ook weer aan de hand van het oprichtingsverdrag van de organisatie beoordeeld moeten worden.

We kunnen de besluiten onderscheiden in *besluiten met interne werking en besluiten met externe werking*.

Onder de eerste categorie vallen bijvoorbeeld de vaststelling van het budget van een organisatie en van de contributie die de lidstaten op basis daarvan moeten betalen. Bindende besluiten met externe werking, die betrekking hebben op de handelwijze van staten (of andere subjecten van internationaal recht) buiten het kader van de organisatie, komen slechts bij een beperkt aantal organisaties voor. Men denke bijvoorbeeld aan bindende besluiten van de instellingen van de Europese Unie of aan bindende besluiten van de Veiligheidsraad van de VN.

Voorbeeld

Resolutie 1718 (2006) van de Veiligheidsraad verplicht de lidstaten van de VN erop toe te zien dat geen aan de aarde van kernwapens en kernraketten gerelateerde goederen worden geleverd aan de Democratische Volksrepubliek Korea.

Op de bindende besluiten van de instellingen van de Europese Unie komen we uitvoeriger terug in het volgende hoofdstuk.

Verhouding internationaal en nationaal recht

Ijn de hiervoor besproken bronnen van het internationale recht van betekenis voor de nationale rechtsorde, en zo ja, op welke wijze? Bij de beantwoording hiervan spelen vier onderling gerelateerde deelvragen een rol.

De eerste vraag is die naar de *geldigheid* van de internationaalrechtelijke norm. We kunnen uiteraard alleen spreken van de betekenis van internationaal recht voor nationale rechtsorde wanneer we hebben vastgesteld dat we met een geldige internationaalrechtelijke norm te maken hebben, die voor de betreffende staat verbindend is.

De tweede vraag is de vraag naar de *doorwerking* of *tewel interne werking* van een internationaalrechtelijke norm van belang. Dit is de vraag of de internationaalrechtelijke norm al dan niet moet worden omgezet (getransformeerd) in nationaal recht om in nationale rechtsorde van betekenis te zijn. Zijn de staatsorganen gebonden aan internationaalrechtelijke norm of is die gebondenheid afhankelijk van het tot stand brengen van nationale wetgeving waarin de internationaalrechtelijke norm werkt is? Om concreet te worden: moet een verdragsbepaling die de verdragen verplicht een stelsel van sociale zekerheid in stand te houden (zie art. 12 Verdrag van de Europese Unie) in een nationale wet opgenomen worden om effect te hebben in de nationale rechtsorde?

De derde vraag is die naar de *rechtstreekse werking* van de internationaalrechtelijke norm. Kan een burger zich voor de nationale rechter op deze norm beroepen? Dit leidt op een bijzondere vorm van interne werking, die van belang is voor internationaalrechtelijke normen die rechten toekennen aan individuen. Een voorbeeld is

de vraag of een burger zich in een strafproces kan beroepen op artikel 6 EVRM, als hij meent dat zijn recht op berechting binnen redelijke termijn geschonden is.

Ten slotte moet, indien er sprake is van interne werking, de vraag beantwoord worden of een intern werkende internationaalrechtelijke norm *voorrang* heeft boven een daarmee strijdig nationaalrechtelijk voorschrift.

5.1 Monisme of dualisme

De vragen naar de betekenis van internationaalrechtelijke normen voor de nationale rechtsorde worden in verschillende rechtsstelsels uiteenlopend beantwoord aan de hand van (varianten van) twee tegengestelde opvattingen over de verhouding van internationaal en nationaal recht: het monisme en het dualisme.

De monistische leer gaat ervan uit dat het internationale recht en het nationale recht één rechtssysteem vormen. De meeste aanhangers van het monisme gaan ervan uit dat het internationale recht, als het meest omvattende recht, van hogere rang is dan het nationale recht. Deze opvatting heeft tot gevolg dat het internationale recht zonder meer kan worden toegepast binnen de nationale rechtsorde. Er is geen omzetting (transformatie) van internationaal recht in nationaal recht voor nodig om internationaal recht te laten gelden binnen de nationale rechtsorde. Het internationale recht heeft interne werking. Bovendien kunnen burgers zich op de internationaalrechtelijke bepalingen die zich daarvoor lenen, beroepen voor de nationale rechter. Er is met andere woorden sprake van rechtstreekse werking. Bovendien geldt in de meeste monistische opvattingen dat nationaal recht dat in strijd is met internationaal recht buiten toepassing moet blijven. Internationaal recht heeft met andere woorden voorrang op daarmee strijdig nationaal recht.

Voorbeeld

Een bepaling uit een verdrag die verplicht tot de erkenning van bepaalde rechten van vluchtelingen, kan zonder meer door een vluchteling voor de betreffende nationale rechter worden ingeroepen. Mocht blijken dat het relevante nationale recht in strijd is met de rechten van de vluchteling, dan moet het buiten toepassing blijven.

De dualistische leer houdt in dat het internationale recht en het nationale recht twee gescheiden rechtssferen zijn.

Een staat is internationaalrechtelijk gebonden aan het internationale recht. Voor de nationale rechtsorde heeft dit geen betekenis zolang het internationale recht nog niet is omgezet (getransformeerd) in nationaal recht.

Voorbeeld

Als een verdragsbepaling die vluchtelingen bepaalde rechten geeft, niet is omgezet in een nationaalrechtelijke bepaling, heeft de vluchteling daar in een nationale procedure niets aan. De staat kan hoogstens op internationaal niveau worden aangesproken op zijn nalatigheid.

Het internationale recht zelf schrijft geen monistische of dualistische leer voor. Het is aan de staten overgelaten op welke wijze zij de naleving van hun internationale verplichtingen gestalte geven, via interne werking of via omzetting (transformatie

Het recht van de Europese Unie maakt hierop een uitzondering, die wij in het vervolg nog bespreken.

5.2 De Nederlandse rechtsorde en het internationale recht

In de praktijk van de nationale rechtsstelsels komen de monistische en dualistische opvattingen niet in zuivere vorm voor. In het algemeen zullen nationale rechtsstelsels zowel monistische als dualistische trekken vertonen. We kunnen hoogstens zeggen dat een stelsel meer monistisch of meer dualistisch georiënteerd is. Het Nederlandse staatsrecht geeft blijk van een gematigd monistische opvatting. Dit komt onder andere tot uitdrukking in artikel 93 Gw:

Bepalingen van verdragen en van besluiten van volkenrechtelijke organisaties, die naar haar aard een ieder kunnen verbinden, hebben verbindende kracht nadat zij zijn bekendgemaakt.¹

Verdragsbepalingen en besluiten van internationale organisaties

Dit artikel kent interne werking toe aan eenieder verbindende bepalingen van verdragen en van besluiten van internationale organisaties, aangezien zij verbindende kracht hebben na bekendmaking, zonder dat daartoe transformatie in nationaal recht nodig is (wel is bekendmaking vereist, zie art. 95 Gw). Zij hebben bovendien rechtsreeks werking en kunnen dus zonder meer door de rechter worden toegepast. Het is aan de rechter om in een concreet geval uit te maken of zo'n internationale bepaling inderdaad eenieder verbindend is en dus rechtsreeks werking heeft. Het verband met de nationaalrechtelijke samenhang waarin hij wordt ingeroepen. Daarnaast zullen we zien dat bijvoorbeeld verdragsbepalingen waarin klassieke mensenrechten (burgerrechten en politieke rechten) zijn opgenomen in het algemeen eenieder verbindend worden beschouwd. Denk bijvoorbeeld aan het verbod van slavernij, aan de vrijheid van godsdienst of aan het recht op privacy. Van de sociale levensstandaard wordt in het algemeen aangenomen dat zij niet eenieder verbindend zijn. Zij moeten nader uitgewerkt worden in de nationale wetgeving. Het is eenmaal is uitgemaakt dat een internationaalrechtelijke bepaling rechtsreeks werkt in de nationale rechtsorde, doet zich vervolgens de vraag voor wat er moet gebeuren indien blijkt dat een nationaalrechtelijk voorschrift in strijd is met die internationale bepaling. Op die vraag geeft artikel 94 Gw een antwoord:

¹Binnen het koninkrijk geldende wettelijke voorschriften vinden geen toepassing, indien deze toepassing niet verenigbaar is met een ieder verbindende bepalingen van verdragen en van besluiten van volkenrechtelijke organisaties.

Daarmee is recht gedaan aan een ander aspect van het monisme: de voorrang van het rechtsstelsel werkend internationaal recht op daarmee strijdig nationaal recht. Evenwel de geciteerde bepalingen van de Grondwet daarover niet spreken, wordt in Nederlandse staatsrecht aangenomen dat ook bepalingen van verdragen die niet eenieder verbindend zijn interne werking hebben in de Nederlandse rechtsorde. Zo

zijn bijvoorbeeld verdragsbepalingen die verplichtingen voor nationale autoriteiten bevatten, verbindend voor de betreffende ambtsdragers ook zonder dat transformatie van de verplichtingen in nationaal recht heeft plaatsgevonden.

Voorbeeld

Denk aan verdragen over grensoverschrijdende politiewerking waarin voorschriften zijn opgenomen met betrekking tot het optreden van politiefunctionarissen van een staat in een andere staat.

Internationaal gewoonterecht

Ook internationaal gewoonterecht heeft interne werking – en wanneer relevant rechtsreeks werking – in de Nederlandse rechtsorde. Ten aanzien hiervan heeft de Hoge Raad in het (tweede) Nyugat-arrest (HR 6 maart 1959, NJ 1962, 2) echter bepaald dat een regel van internationaal gewoonterecht geen voorrang heeft boven een daarmee strijdige bepaling van nationaal recht. De Hoge Raad kwam tot deze conclusie door aan de hand van – toen artikel 66, nu artikel 94 Gw – a contrario te redeneren dat de wetgever de toetsing wilde beperken tot eenieder verbindende bepalingen van verdragen en besluiten van internationale organisaties. Dit laatste leidt tot de conclusie dat de Nederlandse rechtsorde slechts een gematigd monistisch karakter heeft.

5.3 Bijzonder karakter van het Europees recht

De interne werking, rechtsreeks werking en de voorrang van internationaalrechtelijke bepalingen hangen, zoals wij zagen, af van het nationale constitutionele systeem. Voor een bijzondere categorie van het internationale recht, het recht van de Europese Unie ofwel Europees recht, ligt dat anders.

De interne werking, rechtsreeks werking en de voorrang van bepalingen van het recht van de Europese Unie vloeien voort uit de aard van dat recht zelf. Wij komen hierop in het volgende hoofdstuk terug.

6 Internationale geschillenbeslechting

Een belangrijk aspect van de internationale rechtsorde is de beslechting van geschillen tussen staten op een vreedzame wijze. Artikel 33 van het Handvest van de VN somt een aantal mogelijkheden op:

'onderhandelingen, feitenonderzoek, bemiddeling, conciliatie, arbitrage, een rechterlijke beslissing, het doen van een beroep op regionale organen of akkoorden of andere vreedzame middelen naar eigen keuze'.

In *onderhandelingen* trachten partijen er gezamenlijk uit te komen.

Bij *feitenonderzoek* wordt een derde ingeschakeld om de feiten waarop het geschil betrekking heeft boven water te krijgen. Bij *bemiddeling* is de derde partij actief betrokken in die zin dat hij de partijen voorstellen doet voor het vinden van een oplossing.

mediatie houdt in dat de partijen aan een onafhankelijke commissie van onderzoek vragen op basis van de door haar vastgestelde feiten een niet-bindend voorstel doen voor de beslechting van het geschil.

arbitrage gaat het wel om een bindende beslissing. Deze wordt genomen door arbitragetribunaal. Soms wordt een hele reeks van onderling samenhangende geschillen aan hetzelfde arbitragetribunaal onderworpen.

Voorbeeld

Een voorbeeld is het sinds 1982 in 's-Gravenhage gevestigde Iran/United States Claims Tribunal. Staten die een arbitragetribunaal willen samenstellen, kunnen een beroep doen op de leden van het Permanent Hof van Arbitrage, gevestigd in het Vredespaleis te 's-Gravenhage. Dit reeds in 1899 opgerichte 'Hof' is niet meer dan een lijst met namen van gezaghebbende personen die als arbiter kunnen optreden.

In 2005 heeft een arbitragetribunaal onder auspiciën van het Permanent Hof van Arbitrage uitspraak gedaan in een geschil tussen Nederland en België over de Uzeren Rijn (een spoorverbinding tussen Antwerpen en het Ruhrgebied).

andere vorm van geschillenbeslechting met bindend resultaat is die welke leidt tot een *rechterlijke beslissing*. Met name kan dan gedacht worden aan procedures van het Internationaal Gerechtshof. Daarop komen we hierna terug.

slotte noemt artikel 33 een beroep op *regionale organen of akkoorden*. Dit verwijst niet naar een speciale wijze van geschillenbeslechting, als wel naar het kader waarin deze plaatsvindt. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan de procedures voorzien zijn in het kader van de Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS).

Het Internationaal Gerechtshof (IGH)

Internationaal Gerechtshof is een van de hoofdorganen van de VN. Het zetelt in het Vredespaleis te 's-Gravenhage. Het Hof bestaat uit 15 rechters, die door de algemene Vergadering en de Veiligheidsraad van de VN voor een periode van negen jaren worden gekozen. Bij de verkiezing moet erop gelet worden dat alle belangrijke stelsels in de wereld in het Hof vertegenwoordigd zijn. Het Hof kan uitspraak doen in zaken die aan het Hof is voorgelegd, betref het geschil tussen Hongarije en Slowakije over de bouw van een dam in de gemeenschappelijke grensrivier de Donau. Daarbij ging het om een project van de communistische tijd opgezet gigantisch waterkrachtproject (het Gabčíkovo-Nagymaros project). Na de omwenteling kreeg in Hongarije de bezorgdheid over de milieuaspecten van het project de overhand. Men vreesde voor ernstige schade aan het leefmilieu. Dit leidde ertoe dat Hongarije eenzijdig het verdrag opschortte. (Toen nog) Tsjecho-Slowakije trof daarop maatregelen om het project zelf te voltooien. Hierop zegde Hongarije het verdrag als zodanig op.

Voorbeeld

Een zaak die aan het Hof is voorgelegd, betref het geschil tussen Hongarije en Slowakije over de bouw van een dam in de gemeenschappelijke grensrivier de Donau. Daarbij ging het om een project van de communistische tijd opgezet gigantisch waterkrachtproject (het Gabčíkovo-Nagymaros project). Na de omwenteling kreeg in Hongarije de bezorgdheid over de milieuaspecten van het project de overhand. Men vreesde voor ernstige schade aan het leefmilieu. Dit leidde ertoe dat Hongarije eenzijdig het verdrag opschortte. (Toen nog) Tsjecho-Slowakije trof daarop maatregelen om het project zelf te voltooien. Hierop zegde Hongarije het verdrag als zodanig op.

menstelling en de werkwijze van het Hof worden geregeld in het Statuut van het Internationaal Gerechtshof, dat een integrerend deel uitmaakt van het Handvest van de VN (art. 92 Handvest).

6.2 Rechtsmacht ter zake van geschillen

Aanvaarding van de rechtsmacht van het Hof kan op verschillende manieren gebeuren.

In de eerste plaats door middel van een *compromis*; dat is een speciale door partijen gesloten overeenkomst waarbij afgesproken wordt een geschil aan het IGH voor te leggen.

Voorbeeld

Van deze mogelijkheid is door Hongarije en Slowakije (rechtsopvolger van Tsjecho-Slowakije) in het genoemde voorbeeld gebruikgemaakt. Zij hebben een speciale overeenkomst gesloten om de zaak voor te leggen aan het Hof.

Een tweede mogelijkheid is dat in een verdrag een zogenaamde *compromissaire clausule* wordt opgenomen, waarbij bepaald wordt dat geschillen die rijzen met betrekking tot dat verdrag zullen worden voorgelegd aan het IGH.

Voorbeeld

Een dergelijke compromissaire clausule vinden we in artikel 22 van het Internationale Verdrag tot uitbanning van elke vorm van rassendiscriminatie, dat als volgt luidt:

'Any dispute between two or more States Parties with respect to the interpretation or application of this Convention, which is not settled by negotiation or by the procedures expressly provided for by this Convention, shall, at the request of any of the parties to the dispute, be referred to the International Court of Justice for decision, unless the disputants agree to another mode of settlement.'

Een derde mogelijkheid is dat staten krachtens artikel 36 lid 2 van het Statuut van het Hof (de *facultatieve clausule*) in een eenzijdige verklaring de rechtsmacht van het Hof aanvaarden inzake geschillen met een wederpartij, die eenzelfde verklaring heeft afgelegd.

Tenslotte kan de aanvaarding van de rechtsmacht van het IGH afgeleid worden uit het *gedrag* van een staat. Wanneer een staat voor het Hof gedaagd wordt, daar verschijnt en verweer gaat voeren, is dat voldoende voor de rechtsmacht van het Hof ten aanzien van die partij, ook al is de aanvaarding van de rechtsmacht niet op een andere wijze gebleken.

6.3 Procedure

De procedure voor het Hof kent een schriftelijke en een mondelinge fase. De uitspraak van het Hof is bindend voor de partijen.

Voorbeeld

In de hiervoor genoemde zaak heeft het Hof op 25 september 1997 uitspraak gedaan. Het Hof stelde vast dat beide partijen onrechtmatig hadden gehandeld. In overeenstemming met de uitspraak zijn Hongarije en Slowakije vervolgens onderhandelingen begonnen over de toekoms van het waterkrachtproject, waarbij uitdrukkelijk de milieuaspecten worden betrokken (ICJ Reports 1997, p. 7).

Jit de uitspraak blijkt welke rechters het (meerderheids)standpunt van het Hof vormd hebben. Degenen die een afwijkend standpunt innemen, kunnen hun *parate concuring of dissenting opinions* toevoegen aan het arrest. Deze mogelijkheid bestaat niet in het Nederlandse recht (wel in het Amerikaanse). *Concurring opinions* zijn afkomstig van rechters die wél instemmen met de conclusie van de meerderheid van het Hof, maar die op het punt van de argumentatie een afwijkende opvatting hebben.

Dissenting opinions zijn afkomstig van rechters die, zowel ten aanzien van de conclusie als ten aanzien van de argumentatie een van de meerderheid van het Hof afwijkend standpunt innemen.

Wanneer een partij zich niet houdt aan een uitspraak, is de andere partij gerechtigd een beroep te doen op de Veiligheidsraad, die zo nodig maatregelen kan nemen tegen de partij die in gebreke is (art. 94 lid 2 Handvest VN). Indien die maatregelen kan gedacht worden aan het instellen van economische sancties tegen de betreffende staat. In de praktijk heeft de Veiligheidsraad nog nooit van deze bevoegdheid gebruikgemaakt. In de praktijk blijkt het vetorecht van de permanente leden van de Veiligheidsraad verlamd te werken. Het afdwingen van naleving door de VS van de uitspraak van het IGH in het geschil tussen de VS en Nicaragua bleek onmogelijk vanwege het vetorecht van de VS.

4 Adviesbevoegdheid

et IGH heeft naast zijn taak met betrekking tot geschillenbeslechting de bevoegdheid om op verzoek van bepaalde organen van de VN en met de VN verbonden organisaties juridische adviezen te geven. Deze adviezen zijn niet bindend. Zij worden wel als zeer gezaghebbend beschouwd. Uitoefening van de adviesbevoegdheid ertoe leiden dat het Hof zich uitspreekt over politiek gevoelige kwesties, zoals blijkt uit zijn Advies van 9 juli 2004 inzake de door Israël op omstreden gebied ten westen van de Jordaan gebouwde veiligheidsbarrière (ICJ Reports 2004, p.141).

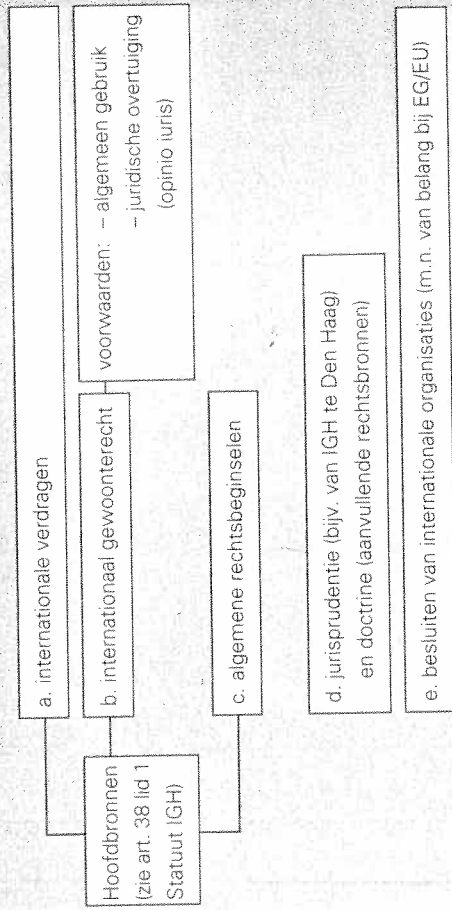
Voorbeeld

In resolutie 49/75 K van 15 december 1994 heeft de Algemene Vergadering besloten om in overeenstemming met artikel 96 van het Handvest van de VN het Hof te vragen om een advies over de vraag of de dreiging met of het gebruik van nucleaire wapens in overeenstemming is met het internationale recht.

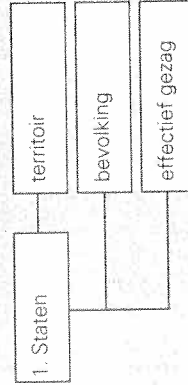
In zijn advies van 8 juli 1996 concludeerde het Hof in meerderheid dat er geen universeel internationaalrechtelijk verbod bestaat op het dreigen met of het gebruik van nucleaire wapens. Dreiging of gebruik moeten wel in overeenstemming zijn met het geldende internationale recht. In het algemeen zal naar het oordeel van het Hof het gebruik van nucleaire wapens in strijd zijn met het internationale humanitaire recht dat van toepassing is in gewapende conflicten (ICJ Reports 1996, p. 226).

Internationaal recht

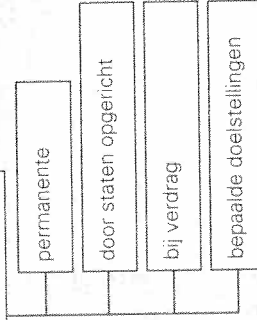
1. *Bronnen internationaal recht* (internationaal recht = regels ten aanzien van de verhouding van staten onderling en t.a.v. andere subjecten van internationaal recht)

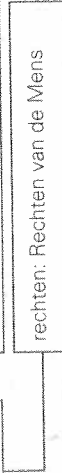
2. *Subjecten van internationaal recht*

2. Internationale organisaties

3. Individuen

21 Recht der internationale organisaties

1 Inleiding

Voorbeeld

Op 31 januari 2008 heeft de Europese Commissie de Nederlandse regering 'in gebreke gesteld' omdat zij van mening is dat enkele artikelen van Richtlijn 2000/78/EG van de Raad (van de Europese Unie) niet correct zijn omgezet in de Nederlandse wetgeving. De regering wordt opgeroepen om binnen twee maanden hieraan gevolg te geven. Als dit naar het oordeel van de Commissie niet op een bevredigende wijze gebeurt, bestaat de mogelijkheid dat zij Nederland voor het Hof van Justitie in Luxemburg daagt.

Op steeds meer terreinen zien we dat staten overleggen en samenwerken in het kader van duurzame juridische verbanden: internationale organisaties. Vaak gaat het daarbij om het onderling afstemmen van hun gedrag. In bepaalde gevallen gaat de samenwerking verder en zien wij dat bevoegdheden die voorheen tot het exclusieve terrein van de nationale staat behoorden, overgedragen worden aan de organen van de internationale organisaties.

Het recht der internationale organisaties omvat in de eerste plaats de rechtsnormen die betrekking hebben op de oprichting en het functioneren van deze organisaties. In de tweede plaats vallen daaronder de rechtsnormen die door deze organisaties zelf worden vastgesteld (bijvoorbeeld de Richtlijnen van de Raad van de Europese Unie).

2 Kenmerken

Internationale organisaties zijn *permanente*, door *staten* bij een *verdrag* opgerichte instituties, gericht op de *verwezenlijking van bepaalde doelstellingen*.

De definitie geeft aan dat een diplomatieke conferentie van staten wegens haar ad hoc karakter niet als internationale organisatie kan worden aangemerkt.

Het gaat om door staten opgerichte organisaties. Zij worden daarom ook wel *gouvernementele internationale organisaties* genoemd. In beginsel kunnen alleen staten lid worden van internationale organisaties.

Door particulieren of particuliere organisaties opgerichte internationale instellingen worden ter onderscheiding *non-gouvernementele organisaties* genoemd. Zij vallen buiten de definitie.

	Doorwerking/ interne werking	Rechtstreekse werking	Voorrang	Gelding ¹
Monisme	ja (geen omzetting)	ja	ja	
Dualisme	neen (omzetting nodig)	neen	neen	
Nederland Onderscheid: – eeneder verbindende bepaling ² uit verdrag/ besluit inter- nationale orga- nisatie	Art. 93 Gw: ja, mits bekend- gemaakt geen omzetting	Art. 93 Gw: ja	Art. 94 Gw: ja	
– anders	ja (ook internationaal gewoonterecht)	ja: internationaal gewoonterecht (wanneer relevant)	neen Nyugat-arrest (HR)	
Europees recht	ja Van Gend & Loos-arrest	ja Van Gend & Loos-arrest	ja Costa/ENEL- arrest	

¹ De gelding van internationaal-rechtelijke regels hangt uitsluitend af van regels van internationaal recht: zie bijv. art. 24 Verdrag van Wenen.

² De rechter beslist of een bepaling naar haar aard eeneder kan verbinden.